

ДЪРЖАВЕН КОМИТЕТ НА ОТБРАНАТА НА НАРОДНА РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ 1952 – 1990

Доц. д-р Йордан Баев
(Военна академия „Г. С. Раковски“, София)

Още със завземането на властта на 9 септември 1944 г. комунистическата партия прави всичко възможно да овладее и задържи в свои ръце службите за сигурност, които почти изцяло се попълват с нейни кадри. Само две-три години по-късно Министерствата на отбраната и на външните работи също преминават изцяло в ръцете на БРП (к).

Непосредствено с контролиране дейността на държавните органи за сигурност и национална отбрана се занимава специален отдел в ЦК на БКП, създаден със секретно решение от 25 октомври 1944 г. Отделно в Българската армия през 1945 г. се създава политотдел, а от 1951 г. функционира Главно политическо управление на Българската народна армия с ранг на отдел в ЦК на БКП. Със специално решение на Политбюро № 178 от 6 юли 1965 г. в ЦК на БКП се обособява самостоятелен отдел “Военен”. С решение на Политбюро № 498 от 30 октомври 1979 г. отделът се преименува във “Военно - административен”, а след реорганизация на апарата на ЦК на БКП през 1984 г. той получава последното си наименование “Социална и национална сигурност”.

За пръв път след Втората световна война въпросът за създаване на партийно - държавен орган за стратегическо ръководство на отбраната на България е поставен в началото на 50-те години на XX век. В съответствие с установената практика и в духа на действащата от 1947 г. Конституция, процесът на взимане на решения преминава през три управленски равнища. Първоначално всяко едно решение се предлага, обсъжда и утвърждава от Политбюро на ЦК на БКП, след което се изпраща за

изготвяне на постановление (разпореждане) от Министерския съвет, което законодателно се оформя с указ на Президиума на Народното събрание.

С решение № 4 от 6 март 1952 г. на Политбюро на ЦК на БКП се предлага създаването на нов орган за държавно управление на пряко подчинение на Министерския съвет – *Държавен комитет на отбраната* (ДКО). Политбюро възлага на генералния секретар на БКП и министър-председател на НРБ Вълко Червенков, на члена на Политбюро (отговарящ за въпросите на отбраната) генерал-полковник Иван Михайлов, и на министъра на народната отбрана генерал-полковник Петър Панчевски да изготвят две положения за статут на ДКО – за мирно и за военно време. В предложените проекто-документи основните функции на ДКО в мирно време са „решаване на всички въпроси”, свързани със строителството на въоръжените сили и икономическата подготовка за евентуална бъдеща война (отбранителна промишленост, мобилизационни резерви и т. н.)¹. Със секретно постановление № 252 от 22 март 1952 г. Министерският съвет одобрява предложените проектоустави за статута и състава на новия държавен орган, които са утвърдени впоследствие от Президиума на Народното събрание.

Съгласно приетите решения, съставът на ДКО в мирно време се състои от шест души, а във военно време – от девет души. Председател на ДКО е главнокомандващият въоръжените сили съобразно чл. 35, т. 16 от Конституцията на НРБ от 1947 г. Със специално решение от ноември 1952 г. председателят на ДКО Вълко Червенков и членът на ДКО и секретар на ЦК на БКП Тодор Живков са удостоени с генералски военни звания. Както е видно от документацията в поверителния архив на Министерския съвет, до края на 1952 г. ДКО е издал 16 постановления, свързани с отбраната на страната. В края на 1953 г. по предложение на съветските военни съветници в България и с лично разпореждане на министър председателя Вълко Червенков дейността на ДКО е прекратена.

След XX конгрес на КПСС и пленума на ЦК на БКП от началото на април 1956 г., утвърдил ръководната роля на Тодор Живков в

комунистическата партия, в ръководния състав на Българската народна армия възникват брожения и оживени дискусии относно настъпилите промени в ръководството на партията. Това очевидно е едно от главните съображения, наред с участието на България в Организацията на Варшавския договор, за възобновяване дейността на държавен орган за управление и координация на всички въпроси, свързани с отбраната и националната сигурност, който се ръководи пряко от партийния лидер.

През юли 1956 г. министърът на народната отбрана отправя предложение до първия секретар на ЦК на БКП Тодор Живков за възстановяване дейността на Държавния комитет на отбраната. След разглеждане на предложението в ЦК на БКП през ноември с. г. Живков поставя положителна резолюция върху документа.² В заседанието си от 19 март 1957 г. Политбюро на ЦК на БКП приема предложението на ген. Панчевски „Относно положението, задачите и функциите на Държавния комитет на отбраната“. С постановление № 80 от 29 април 1957 г. Министерският съвет одобрява „Положението за задачите и функциите на ДКО“.

В документа изрично се посочва, че ДКО е „орган на Правителството и на Централния комитет на Партията“. Основните задачи на новия правителствен орган в мирно време са „всестранно да подготвя страната за отбрана; да укрепва боеспособността на БНА и на войските на МВР“. Съгласно т. 3 от проектопостановлението решенията на ДКО „са задължителни за всички министерства и ведомства“. Същевременно, според т. 2 „съществуването на Държавния комитет на отбраната ни най-малко не ограничава и не намалява отговорността на съответните министерства по въпросите за отбраната на страната“. Новият орган няма самостоятелен административен персонал и използва техническия апарат на Министерския съвет, МНО, МВР и ЦК на БКП. За председател на ДКО е предложен първия секретар на ЦК на БКП Тодор Живков, а за заместник-председатели – члена на Политбюро (отговарящ за въпросите на

отбраната) генерал-полковник Иван Михайлов и министъра на народната отбрана генерал-полковник Петър Панчевски³.

В заседанието си от 14 юни 1962 г. Политбюро на ЦК на БКП обсъжда предложение за разширяване мирновременния състав на ДКО от шест на девет души. Решението на партийния орган е оформено със специално секретно Разпореждане № 1059 на Министерския съвет от 21 юни, с което се предлага на Президиума на Народното събрание да издаде указ за утвърждаване новия състав на ДКО. За председател е предложен отново първият секретар на ЦК на БКП Тодор Живков, а за членове – председателят на Министерския съвет Антон Югов, членовете на Политбюро и заместник-председатели на Министерския съвет Станко Тодоров (председател на Държавната планова комисия) и Иван Михайлов (отговарящ за работата на МНО и МВР), членът на Политбюро и секретар на ЦК на БКП Боян Българанов, министрите на отбраната и на вътрешните работи генерал-полковник Добри Джуров и генерал-полковник Дико Диков, завеждащият „Военно - административен“ отдел на ЦК на БКП генерал-полковник Иван Бъчваров (бивш началник на Генералния щаб и първи заместник-министър на отбраната) и началникът на Генералния щаб генерал-полковник Атанас Семерджиев⁴.

Съвсем скоро след утвърждаването на новия състав на ДКО, в правителството и ръководството на комунистическата партия са извършени сериозни промени. През ноември 1962 г. Тодор Живков отстранява своя съперник за властта – министър – председателя Антон Югов, който е изключен и от партията. Самият Живков заема и премиерския пост. През април 1965 г. за критики към партийния лидер и евентуално участие в неуспешния опит за военен преврат срещу Тодор Живков е отстранен също ген. Бъчваров. Тези и други последващи смени обаче не са отразени в специални решения на правителството. С други секретни решения на Министерския съвет обаче (№ 426 от 19 октомври 1964 и № 686 от 31 декември 1965 г.) в състава на ДКО са привлечени заместник министър председателят Живко Живков, членът на Политбюро Пенчо Кубадински,

новият завеждащ „Военно – административния“ отдел на ЦК на БКП Ангел Цанев и председателят на Комитета за държавна сигурност ген. Ангел Солаков.

С приемането на новата Конституция на НРБ през юни 1971 г. се създава нов висш орган за държавно управление – Държавен съвет. Партийният лидер Тодор Живков е избран за председател на Държавния съвет на НРБ с ранг на държавен глава, а премиерският пост заема станко Тодоров. Това пряко се отразява и на подчинеността на ДКО – от Министерския съвет (изпълнителната власт) към Държавния съвет. В чл. 93, т. 10 от новата Конституция изрично се посочва, че Държавният съвет „назначават и освобождават от длъжност членовете на Държавния комитет на отбраната”⁵. Това е и първо официално споменаване за съществуването на Държавния комитет на отбраната от годините на неговото съществуване, тъй като всички документи за неговата дейност и състав до този момент са били засекретени.

Във връзка с промяната в подчинеността на ДКО на 28 януари 1972 г. Политбюро на ЦК на БКП обсъжда въпроса „За състава и функциите на Държавния комитет на отбраната”. Основните функции на ДКО в мирно време се свеждат до:

„а) да направлява дейността по укрепване на бойната и мобилизационната подготовка на въоръжените сили и тяхното материално, техническо и медицинско осигуряване;

б) да определя насоките за подготовката на икономиката, населението и територията на страната за отбрана;

в) да ръководи изграждането на системата за ръководство на войната;

г) да осъществява общо ръководство на дейността на държавните органи и обществените организации по подготовката на страната за отбрана”⁶.

В хода на обсъжданията в заседанието на Политбюро е предложена и формулировка за функциите на ДКО във военновременния период,

съгласно която „ДКО е върховен орган за ръководство на въоръжените сили и страната. Той обединява политическата, държавната, военната и стопанската власт и решава всички въпроси по отбраната на страната в съответствие с решенията на ЦК на БКП и препоръките на Политическия консултативен комитет на страните – членки на Варшавския договор”. Приемането на подобен правен статут на ДКО обаче би съставлявало нарушение на Конституцията на страната, поради което в заседанието на Политбюро се изоставя идеята за конкретизиране функционалната компетентност на ДКО във военно време⁷.

С решението на Политбюро от 28 януари 1972 г. се предлага съставът на ДКО в мирно време да се увеличи от 11 на 13 души, като се допълва с цивилни лица, заемащи отговорни постове в Политбюро и Секретариата на ЦК на БКП. За председател на ДКО отново е посочен първият секретар на ЦК на БКП (от 1981 г. генерален секретар) и председател на Държавния съвет Тодор Живков, който е и Главнокомандващ на въоръжените сили. В документа изрично се посочва, че министърът на отбраната е заместник - главнокомандващ. За пръв път към ДКО се предлага създаване на помощен орган – Секретариат на ДКО, оглавяван от заместник началник на Генералния щаб. Основните правомощия на Секретариата са: да разработва годишните и перспективните планове за работа на ДКО; да подпомага министерствата, ведомствата и регионалните органи на изпълнителна власт при организирането и изпълнението на решенията на ДКО и осъществява контрол при тяхното изпълнение; да участва в провеждането на учения, тренировки и други мероприятия по подготовката на органите за ръководството на страната във време на война. В документа са регламентирани също и конкретните правомощия на Министерския съвет, Министерствата на отбраната и на вътрешните работи, Държавния комитет по планиране и Гражданската отбрана.

През септември 1977 г. министърът на народната отбрана армейски генерал Добри Джуров отправя предложение до партийното ръководство за

„структурни изменения в Държавния комитет на отбраната”, които предвиждат съкращаване на работната група на ДКО (в състав от 5 генерали и офицери) и прехвърляне някои от функциите на Секретариата на ДКО към Оперативно управление на Генералния щаб. Предложението на министъра на отбраната е прието в заседание на Политбюро на ЦК на БКП от 7 октомври 1977 г.⁸

На 3 януари 1978 г. Политбюро на ЦК на БКП приема ново Положение за функциите на ДКО в мирно време и утвърждава предложенията за новия състав на ДКО. Допълнени са правомощията на ДКО да утвърждава концепциите и директивните документи за подготовка на страната за отбрана. С решението на Политбюро се създават и териториални органи на ДКО за страната – окръжни комитети на отбраната, а за столицата София – градски комитет на отбраната. Формулирани са и непосредствените задачи на членовете на ДКО. Така например, вторият човек в партийната йерархия по това време Александър Лилев (член на Политбюро и секретар на ЦК на БКП в периода 1971 – 1983) „ръководи дейността на партийните и обществените организации по подготовката на страната за отбрана и отговаря за морално - политическата, идеологическата и психологическата подготовка на населението”, министър-председателят Станко Тодоров „организира и ръководи дейността на правителството и държавните органи по подготовката на страната за отбрана”, а първият заместник премиер Тано Цолов „ръководи Партийно - правителствената комисия по отбранителната промишленост и отговаря за работата на промишлеността в интерес на отбраната”⁹.

Държавният комитет на отбраната функционира до падането на режима на Тодор Живков на 10 ноември 1989 г. С ликвидирането на Държавния съвет през март 1990 г. преставя да съществува и ДКО.

Поради недостъпността на автентична документация за дейността на ДКО, първите публикации, в които се упоменава за неговите функции и правомощия съдържат неверни предположения и заключения. За пръв път този държавен орган е споменат в справочника „Български държавни

институции 1879-1986”, но задачите на ДКО са описани там доста неточно¹⁰. В първата изследователска статия по въпроса за механизмите за вземане на решения по националната сигурност в България съвършено невярно се твърди, че „Военният отдел на ЦК на БКП на практика изпълняваше функциите на ДКО”, а и създаването на ДКО се отнася към 1971 г. В същата публикация погрешно се отбелязва, че в състава на ДКО са били министърът на външните работи и „директорът на разузнавателните служби”, каквато длъжност въобще не съществува, тъй като военното и външнополитическото разузнаване винаги са били на различно подчинение¹¹. Съществуването на ДКО се споменава мимоходом и в някои други подобни публикации¹². Единственото по-сериозно и задълбочено изследване засега, посветено специално на правно – нормативните аспекти в дейността на Държавния комитет на отбраната на НРБ, е цитираната по-горе публикация на доц. Николай Проданов в Годишника на Центъра за военноисторически изследвания в София¹³.

Основната документация за функциите, задачите и състава на Държавния комитет на отбраната се съхранява в бившия архив на ЦК на БКП (ЦДА, Фонд 1-Б). След предаването на тази изключително важна за съвременната българска история документална колекция в Централния държавен архив в София през 1993 г., тя е напълно достъпна за изследователи за целия исторически период до края на 1989 г. В периода 2000 – 2004 г. бяха декласифицирани и документите от поверителния архив на Министерския съвет за периода до 1990 г. (ЦДА, Фонд 136). През лятото на 2007 г. бяха също разсекретени, в съответствие с разпоредбите на Закона за защита на класифицираната информация от април 2002 г., материалите от кабинета на Министъра на народната отбрана за периода до 1974 г., които се съхраняват в Държавния военноисторически архив във Велико Търново (ДВИА, Фонд 1). Допълнителни данни за правомощията и задачите на ДКО могат да се открият в материалите за подготовка на общодържавни войскови и командно – щабни учения, осъществявани под ръководството на ДКО (например, РОДИНА-83). Наличната архивна

документация създава достатъчно възможности за проследяване и анализ на развитието и измененията в задачите, функциите и състава на Държавния комитет на отбраната като специфичен партийно – държавен орган за стратегическо ръководство на отбраната в България за целия период от неговото съществуване (1952 – 1990 г.).

Annex:

1. Решение на Политбюро на ЦК на БКП от 19 март 1957 г.
2. Разпореждане на Министерския съвет на НРБ от 21 юни 1962 г.
3. Решение на Политбюро на ЦК на БКП от 3 януари 1978 г.

¹ Централен държавен архив (ЦДА), Фонд 1-Б, Опис 64, а.е. 164.

² ЦДА, Фонд 1-Б, Опис 24, а.е. 215, л. 1-3.

³ ЦДА, Фонд 1-Б, Опис 6, а.е. 3194, л. 1-4.

⁴ ЦДА, Фонд 136, Опис 83, а.е. 949; Фонд 1-Б, Опис 6, а.е. 4822.

⁵ *Държавен вестник*, брой 31, 1971.

⁶ ЦДА, Фонд 1-Б, Опис 64, а.е. 411.

⁷ Николай Проданов, „Държавният комитет на отбраната – правнонормативни аспекти”, *Военноисторически преглед/Годишник на Център „Военноисторически изследвания”*, Военна академия Г. С. Раковски, София, 2004, с. 94.

⁸ ЦДА, Фонд 1-Б, Опис 64, а.е. 509.

⁹ ЦДА, Фонд 1-Б, Опис 64, а.е. 518.

¹⁰ *Български държавни институции 1879-1986. Енциклопедичен справочник*, София, Издателство на БАН, 1987, с. 89.

¹¹ Галина Бочева; Джеймс Дърлет, „Механизъм за вземане на решения по националната сигурност в България (1970 – 1994 г.)”, *Военен журнал*, София, 1994, № 5, с. 134-135.

¹² Например: Тодор Галев, „Взаимоотношения между военни и граждански технологии в процесите на иновация през социализма”, *Социологически проблеми*, 2005, № 1-2, с. 262-290.

¹³ Николай Проданов, пос. съч. С. 84-100.